

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»**

**ОДЕСЬКИЙ ПРИВАТНИЙ
ЗАКЛАД ОСВІТИ
«ТІКВА-ОР САМЕАХ»**

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ
НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ**

Збірник наукових праць

**Одеса
2022**

УДК 371
ББК 74

Ухвалено Вченою радою
Державного закладу «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
Протокол № 8 від 24.03.2022 р.

Рецензенти:

доктор педагогічних наук, професор Черненко Н.М.
кандидат педагогічних наук Рищак Н.І.

Сучасні проблеми навчання і виховання : збірник наукових праць
/ Упорядник І.О. Бартенєва. Одеса, 2022. Лютий. 220 с.

У збірнику наукових праць розглядаються актуальні питання сучасної педагогічної науки. Матеріали стануть у нагоді для викладачів закладів вищої освіти, здобувачів вищої освіти, аспірантів, педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти

*ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К.Д. УШИНСЬКОГО»
ОДЕСЬКИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД ОСВІТИ «ТІКВА-ОР САМЕАХ»*

© Кафедра педагогіки
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», 2022
© Одеський приватний
заклад освіти «Тіква-Ор Самеах», 2022

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ УЧНІВ СЕРЕДНІХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

*Тумачок А. О.,
студентка 3 курсу ІФФ
Державного закладу «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»*

Сьогодні актуальність підвищення активності учнів на уроках є провідною проблемою освітнього процесу. Ця проблема хвилювала педагогів здавна. Від її розв'язання залежить продуктивність освітньої діяльності, підвищення інтересу до навчання. Адже однією із найважливіших рис особистості виступає активна участь в освітньому процесі, що характеризується вміннями на високому рівні володіти знаннями та застосовувати їх у практичній діяльності без допомоги сторонніх.

Активна пізнавальна діяльність учня – процес довготривалої взаємодії вчителя з учнем в умовах класно-урочної та позакласної роботи, де вчитель створює ідеальні умови для прояву найкращих рис учня, налагоджує з ним тісний зв'язок, забезпечує уважне ставлення до його досягнень, наповнює мікроклімат у класі позитивним емоційним фоном, підвищує пізнавальний інтерес свого вихованця до предмету.

Сьогодні багато дослідників та науковців акцентують увагу на проблемі активізації пізнавальної діяльності учнів в освітньому процесі. Про цю проблему говорили вже давно, її можна зустріти в працях відомих педагогів: В. Сухомлинського, А. Ковальова, Г. Щукіної, Ю. Бабанського та ін.

Значним внеском у педагогічну і психологічну науку є дослідження В. В. Давидова, П. Я. Гальперіна, Л. В. Занкова, Д. Б. Ельконіна, що виявили можливості значного підвищення активності школярів та їх зацікавленості в навчально-пізнавальній діяльності.

Актуальність започаткованої теми полягає в тому, що проблема активізації пізнавальної активності та прояв інтересу учнів до навчання є важливою умовою ефективності освітнього процесу. Адже від її вирішення

залежить успішність учнів, яка відображається в засвоєнні знань, заохоченні та розвитку пізнавального інтересу до навчання, у формуванні власної думки та підготовці до подальшого самостійного життя.

Зважаючи на те, що зацікавленість матеріалом, що вивчається та інтерес до здобуття нових знань – базисна мета освітнього процесу, то основними компонентами цієї мети виступають інтерес та пізнавальна діяльність. Інтерес має складну суб'єктивну композицію. Він не є визначеним процесом. Інтерес є певною ланкою зв'язку між необхідностями особистості та методами їх задоволення. За своїм складом інтерес не є успадкованою особливістю людини, він виникає не сам собою, а зумовлений впливом на індивіда та має соціальне основу.

Інтерес – вибіркова спрямованість людини на певний об'єкт чи діяльність, викликана позитивним, зацікавленим ставленням, емоційною привабливістю [11, с. 128].

Зазначимо, що на процес розвитку пізнавальних інтересів учнів впливають різноманітні чинники: психологічні (емоції позитиву, спілкування в освітньо-виховному процесі; вольові вияви школярів до подолання перешкод; вікові особливості учнів, певний хист до чогось); освітні (цікава інформація, завдання, які викликають труднощі); процесуальні (зміст, методи і прийоми взаємодії вчителя з учнями); соціальні (вплив батьків, стосунки з друзями та однокласниками, ЗМІ тощо).

Поняття «пізнавальний інтерес» дослідники пояснюють по-різному, але в деяких визначеннях наявні спільні риси, які характеризують це поняття:

– пізнавальний інтерес – це спонукання до діяльності, мотивація діяльності, що впливає на збільшення продуктивності (М. Ф. Беляев [1]);

– пізнавальний інтерес – це інтерес, збуджений змістом, який викликає бажання пізнати те, що невідомо учню (Г. Ващенко, який обґрунтував і виклав погляди на розвиток пізнавального інтересу в учнів у праці «Загальні методи навчання» [16]);

– пізнавальний інтерес – це потреба в збагаченні розуму й серця. Так закріплюється допитливість і перетворюється у схильність до знань (Н. І. Новіков [8, с. 280]).

У словнику знаходимо таке визначення: пізнавальний інтерес – властивість особистості, яка проявляється в активному, емоційно забарвленому співвідношенні до пізнання предметів, явищ навколишньої дійсності, видів діяльності, що викликається усвідомленням їх значущості для особистості; інтерес до пізнання, у процесі якого відбувається оволодіння змістом навчальних предметів і необхідними засобами або вміннями і навичками, з допомогою яких учень отримує освіту [13, с. 67].

Активність, яку школярі проявляють під час освітнього процесу формується внаслідок пізнавальної діяльності (активності), характеризується бажанням до навчання, розкриттям морально-вольових якостей дітей. Пізнавальна активність впливає на результат діяльності освітнього процесу.

Пізнавальна активність – процес відображення в мозку людини предметів та явищ дійсності. Вона складається із серії пізнавальних психічних процесів: відчуття, сприймання, уваги, пам'яті, уяви, мислення і мовлення.

Процес виникнення та розвитку пізнавальної активності залежить від ступеня розумового та психологічного розвитку учня, його життєвого досвіду, набутих знань тощо.

Активізація пізнавальної діяльності учнів – це перехід до вищого рівня активності та самостійності вихованців в освітньому процесі, який стимулюється збільшенням пізнавального інтересу, відбувається завдяки збагаченню та удосконаленню методів та прийомів освітнього процесу, це така організація пізнавальної діяльності учнів, при якій навчальний матеріал стає предметом активних розумових і практичних дій кожного учня [13, с. 4].

Активність учнів на уроках є передумовою для подальшої їх праці, тобто, якщо учень здатний самостійно працювати, засвоювати матеріал, використовувати його в подальшому – це ознака людини, яка в майбутньому може досягнути великих успіхів, про це неодноразово говорили дослідники.

Так, наприклад, Б. П. Єсіпов стверджував, що самотійна робота є важливим засобом розвитку в учнів пізнавальних здібностей: спостережливості, допитливості, логічного мислення, пам'яті, уяви, творчої активності у здобутті та застосуванні знань [6, с. 8].

Педагоги здебільшого акцентують увагу на взаємодії вчитель-учень, де завдяки майстерності викладу матеріалу в різних формах зростає учнівський інтерес до навчальної діяльності на уроках.

Наприклад, Василь Сухомлинський аналізував уроки досвідчених вчителів і вчителів-початківців, підкреслював ті проблемні питання, які є у роботі кожного вчителя, які недоліки варто скорегувати, а до яких занять варто додати педагогічну майстерність і пожвавити забезпечення: організаційно-педагогічне та науково-методичне [15, с.104].

Навчання базується на інтересах учнів, воно їх і формує, про що зауважували А. Боднар, Н. Макаренко, з огляду на це, на думку науковців, інтерес є передумовою успішного навчання і його надбанням. Пізнавальний інтерес виступає і як засіб навчання, і як ціль роботи педагога, яка прямує до розвитку загальної пізнавальної активності. Тобто прояв інтересу, результату, засобу навчання та виховної діяльності є основною особливістю педагогічного завдання до формування пізнавальних інтересів вихованців школи.

Успіх навчальної діяльності залежить не лише від засвоєння учнями знань, а й від мотивації учня, тобто від прагнень самостверджуватися, досягати високих результатів, здобути якнайбільше цінної та корисної інформації. Чим вищий рівень мотивації, тим більше чинників спонукають дитину до діяльності, тим більших результатів вона може досягти. Розвиток в учня позитивної навчальної мотивації є основою ефективності навчального процесу [10, с. 155].

Проблема розвитку мотивації учнів до навчання хвилювала педагогів здавна, розглядається вона і сучасними дослідниками: Т. Алексеєнко, Н. Бордовською, А. Марковою, В. Сластьоніним, які говорять про те, що

наявність позитивних мотивів схиляє учнів до якісної, концентрованої реалізації особистих задумів, поставлених цілей [14, с.100].

Мотивація навчання – це сукупність спонукальних чинників, що визначають активність особистості, її систему мотивів, потреб, інтересів, спрямованих на отримання, перетворення і збереження нового досвіду в процесі навчальної діяльності [4, с. 154].

Розвиток позитивного ставлення до освітнього процесу залежить від багатьох умов, передусім від знання вчителем запалу дитини до навчання як до серйозної праці; від знання вчителем ставлення індивіда до школи, до предметів, які він вивчатиме та зміни цього ставлення впродовж досить тривалого відрізка часу, від організації освітнього процесу, зокрема використання можливостей дитини до оволодіння матеріалу [2, с. 35].

Досить часто у педагогічній літературі можна спостерігати за тим, що науковці-педагоги акцентують увагу на тому, що інтерес до навчання та самостійність мають бути прищеплені учневі ще в молодшому шкільному віці. Тобто вчитель має максимально вплинути на те, щоб дитина зацікавилась освітнім процесом, щоб в неї зростала допитливість, виховати самостійність. Основне завдання вчителя – навчити учня вчитись. На перший план, за судженнями Л. Журавльової та Л. Сергєєвої, виходять такі особливості розвитку школяра, як пізнавальна спрямованість, довільність психічних процесів, умілість ставити перед собою певні цілі, розпоряджатися й організовувати власну роботу, здатність до міркування, ініціативність, творча уява та активність [7, с. 122-123].

Існує багато думок, щодо дидактичних умов розвитку пізнавального інтересу. Отже, проаналізувавши їх ми виділили три умови збудження інтересу:

– перша – основна, вона базується на розумінні дитиною матеріалу, що вивчається, його змісту та значення, при цьому завдання вчителя: переконати дитину, показати їй перспективу того, що буде виголошено на уроці;

– другою важливою умовою є наявність нового в матеріалі, що вивчається, а також у підході до його розгляду. Завдання для вчителя: знаходити щось нове, цікаву, ще не досліджену учнями інформацію. Не варто постійно розглядати щось на пізнавальному рівні, потрібно заглиблюватись у вивчений матеріал, знаходити в добре відомому щось нове, оригінальне та унікальне.

– третя умова – емоційна привабливість навчання як процесу. Для вчителя передовим завданням є досягнення емоційного відгуку в учнів, активізація їх моральних, естетичних та інтелектуальних почуттів.

На нашу думку, існує багато чинників, які негативно впливають на розвиток пізнавальних інтересів учнів – це психологічні (неможливість впоратись з труднощами; певні якості вчителя як людини); освітні (подекуди значний обсяг навчального матеріалу, який необхідно засвоїти учням); процесуальні (нецікавий освітній процес; наявність тільки теорії без практичного застосування); соціальні (авторитарна позиція батьків) [9, с. 62].

Пізнавальні інтереси класифікують за декількома критеріями: за стійкістю, за спрямованістю, за рівнем дієвості інтересів, за обсягом.

Основні стадії формування пізнавальних інтересів школярів:

1-створення таких умов, які сприяють виникненню особистих потреб у знаннях, навичках;

2-поява позитивного ставлення до освітнього процесу;

3-організація пізнавальної активності школярів, яка через окремі форми і методи навчання спонукає до розвитку пізнавального інтересу.

Важливим складником формування пізнавального інтересу школярів, на наш погляд, є особистість вчителя, адже він організовує діяльність учнів. Якщо вчитель сам зацікавлений своєю роботою, виявляє свої найкращі якості вчителя-професіонала: акторську та ораторську майстерність, володіє досконало матеріалом і може постійно здивувати новою інформацією відповідно до теми, здатний утримати дитячу увагу, а також провокує позитивні емоції, тоді йому легше налагодити контакт з учнями, адже в них

вже підсвідомо виникає захоплення предметом, яке згодом переростає в бажання самостійно щось дізнатись та здивувати вчителя своїми знаннями, все це веде до розвитку пізнавальної активності. Вчитель повинен не лише створювати умови для того, щоб учнями було засвоєно певні системи знань, а й навчити їх прийомів використання і пошуку матеріалу. Тільки тоді відбувається перехід з однієї стадії розвитку пізнавального інтересу до іншої.

Вважаємо, якщо правильно організувати роботу, виявляти належну увагу до кожного учня, то розумова діяльність школяра та бажання активно включатися в процес навчання розвиватимуться безупинно, а дитина відчуватиме себе сильною, талановитою, цікавою для вчителя й однолітків. Потрібно створити умови, щоб школяр був суб'єктом навчальної діяльності – це обов'язок кожного педагога.

Для цього виокремлено такі передумови:

- потрібно створити належні умови, у яких кожний учень зможе зробити певну кількість кроків; стільки, скільки йому вистачить наснаги та сил впоратися із завданнями без допомоги сторонніх (не можливо всіх навчити однаково);
- перейти від полювання за помилками до їх профілактики;
- забезпечити комфортні умови для кожного учня (щоб він не боявся навчатись, навчальний процес для нього має бути в задоволення);
- переходити на режим вільної поведінки, тобто ще одним завданням є формування вільної та сміливої особистості.

Отже, орієнтуючись на думки Л. М. Толстого, знання тільки тоді знання, коли набуті зусиллями думки, а не пам'яті. В умовах реформи школи для вчителя важливо зробити освітній процес творчим, осмисленим, активізувати всю пізнавальну діяльність школяра [12, с. 207-208].

Оптимальним варіантом розвитку взаємин учнів і учителя, для підвищення пізнавальної активності учнів, крім уроків, є позакласна діяльність – тобто робота, яка відрізняється від класно-урочної. Позакласна діяльність спрямовується на створення умов розвитку співробітництва, що показують

школярам можливість самостійних дій у соціальному оточенні. Саме завдяки правильно сформованим вмінням таких взаємин, учні будуть ефективно комунікувати, їм вдасться уникати багатьох негативних ситуацій в соціальному оточенні [3, с.7].

Також варто враховувати особливості розвитку дитини, її віково-фізіологічний стан. Важливим є темперамент, адже іноді буває так, що дитина просто не готова фізично і психологічно для того, щоб працювати з таким інтересом та завзятістю порівняно з іншими учнями. Головне, що має не забувати педагог: потрібно не пригнічувати темперамент школяра, а знайти підхід до нього.

Педагог, який зацікавлений в активізації ефективності власної діяльності, звісно, робить акцент на мотивацію навчання школярів, тому й націлений на її підвищення та підтримання на найвищому рівні, але одночасно вчитель позбавлений методичного інструментарію, який допомагає з'ясувати наявний рівень мотивації школярів.

Через це розроблено низку методик діагностики, які допомагають вчителю визначити стан спрямованості мотивації учнів, при вивченні предмета, такі методики використовують задля підвищення ефективності навчання.

Після проведення методів аналізу рівня пізнавальної активності вчитель, відповідно до результатів має зреагувати та у будь-якому разі намагатися покращити отриманий результат. В цьому йому допоможуть такі інтерактивні види роботи як: дидактичні ігри, використання наочності, проведення вікторин та техніки «мозковий штурм», залучення технології «мікрофон», що покращить рефлексію, ігри-марафони та інсценізовані дебати.

Варто також активно застосовувати на уроках різні плакати, буклети, схеми, таблиці, інтелект-карти. Їх метою є вплив на учнів за допомогою зорової пам'яті, адже коли вони бачать щось яскраве, де головні думки підкреслені, де наклеєні ілюстрації, то в школярів ця інформація закладається в пам'яті швидше, аніж тоді, коли вони просто слухають

вчителя. Спираючись на проаналізовану нами літературу та результати проведених досліджень, це позитивно вплинуло на учнів, адже вони охоче розглядають інтелект-карти, намагаються самостійно дописувати інформацію. Більшість школярів зазначає, що їм набагато легше засвоювати інформацію, зокрема про біографічні відомості, коли вони розглядають схеми.

На наше переконання, всі теоретичні положення (біографія, періодизація творчості письменника, історичні передумови) мають бути висвітлені в такому форматі. Адже доведено, що у більшості людей зорова пам'ять працює краще інших видів чуття. До того ж це нові види роботи, які в учнів викликають інтерес.

Метою таких видів роботи є виявлення спрямованості і рівень розвитку внутрішньої мотивації навчальної діяльності учнів під час вивчення ними конкретних предметів [5, с. 17].

На підставі аналізу педагогічної та методичної літератури було визначено, що пізнавальний інтерес є потребою в збагаченні розуму й серця. За цим закріплюється допитливість і переростає у схильність до знань, таке пояснення дає видатний педагог Н. І. Новіков. Це твердження є найбільш влучним, адже інтерес стає ефективним в освітньому процесі, коли учень прагне щось дізнатись не тільки для оцінки, а для того, щоб збагатити свої знання, встановити зв'язок із раніше невідомим, відкрити для себе шлях пізнання літературних творів.

За результатами діагностувань було виявлено, що сьогодні багато учнів незадоволені методиками проведення уроків та вважають їх досить застарілими та примітивними.

Отже, проаналізувавши вищезазначене, доходимо висновку, що з метою підвищення пізнавальної активності учнів доцільно вводити в структуру уроків широкий спектр інтерактивних ігор, дидактичних, виховних освітніх завдань, які можуть сприяти розвитку пізнавального інтересу учнів до вивчення літератури. Вчителю рекомендовано проаналізувати низку

рекомендацій для проведення уроків із літератури у середніх класах та дібрати форми і методи роботи під час проведення уроків із літератури, під час яких підвищується інтерес учнів, розвивається їхня розумова діяльність.

Вчитель самостійно може відшукати і знайти різні варіанти методики, які сподобаються його учням, адже лише творча, обґрунтована робота вчителя здатна розбудити інтерес учнів до його дисципліни, тільки така активна діяльність спонукає учнів до винахідливості, певної оригінальності, забезпечує якість їх знань.

Якщо вчитель буде відповідально ставитися до своєї роботи, впроваджуючи різні дидактичні ігри, то, як показують дослідження, рівень знань його учнів покращиться і вони почнуть демонструвати значно кращі результати під час навчання.

Література

1. Беляев М. Ф. Психология интереса. Москва: Просвещение, 1957. С. 34 – 36.
2. Бондар А. Я., Макаренко Н. Г. Шляхи формування пізнавального інтересу особистості в процесі професійного самовизначення. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*, 2014. Т. 162. С.32–38.
3. Васьківська Г. В. Особливості виховання партнерських взаємин учнів початкових класів у позакласній діяльності. *Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи: матеріали науково-практичної інтернет-конференції молодих науковців та студентів*. Випуск 7.2020. С. 7–11.
4. Гладиш Т. Формування мотивів і мотивації навчально-пізнавальної діяльності як психолого-педагогічна проблема. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, 2012. № 6(1). С. 150-155
5. Дербеньова А. Г. Усе про мотивацію / уклад. А. Г. Дербеньова. Харків: «Основа», 2012. 207 с.

6. Есипов Б. П. Самостоятельная работа учащихся на уроках. Москва: Учпедгиз, 1961. 239 с.
7. Журавльова Л., Сергеева Л. Формування самостійності молодших школярів в умовах початкової школи. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*, 2015. № 2. С.121–125.
8. Карнаухова А. В. Психолого-педагогічні особливості розвитку пізнавальних інтересів учнів у процесі початкової школи. *Молодий вчений*, 2018. № 4(1). С.279–283.
9. Новик І. М. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до діагностичного супроводу розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів: Дисертація. Київ, 2016. 237 с.
10. Парфілова С. Л., Лисенко О. С. Психолого-педагогічні підходи до проблеми навчальної мотивації молодших школярів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2014. № 9. С. 154–161.
11. Психологічний словник / Авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова/ За ред.. Н. А. Побірченко. Київ : *Науковий світ*, 2007. 274 с.
12. Сапунова Л. А. Розвиток пізнавальної активності учнів початкових класів у навчальному процесі. *Таврійський вісник освіти*, 2013. №1(41). С. 205–210.
13. Словник базових понять з курсу «Педагогіка»: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів: вид. 2-ге, доп. і перероб./Укладач О. Є. Антонова. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2014. 100 с.
14. Телецька А. О. Поняття про навчальну мотивацію в психолого-педагогічній літературі. *Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу, наукових працівників і здобувачів наукового ступеня за підсумками науково-дослідної роботи за період 2017–2018 рр. (16–17 травня 2019 р.)* Т. 2. С.100–102.

15. Федяєва В. Аналіз уроків – основа успішності методичної роботи директора Павліської школи В. Сухомлинського. *Інноватика у вихованні*, 2019 (№10). С. 103–110.

16. Шустваль С. М. Формування пізнавального інтересу в школярів початкової школи в педагогічній спадщині Г. І. Ващенко. *Педагогіка та психологія*, 2011. Вип. 40 (1). С. 165–169.

ПРОЄКТУВАННЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

*Черненко Н.М.,
д.пед.н., професор, професор кафедри
освітнього менеджменту та публічного управління
Університету Ушинського
Деменко А.М.,
магістрантка ОПП «Управління закладом освіти»
Університету Ушинського*

Постановка проблеми і актуальність. В умовах розвитку та реформування системи освіти в Україні, зокрема в умовах невизначеності, виховна робота набуває вагомого значення та розглядається як одна з найважливіших галузей сучасної освіти. Організація виховного процесу в умовах закладів загальної середньої освіти сьогодення має свої специфічні потреби, інтереси, вподобання тощо. Останнім часом у школярів значно підвищився інтерес до проведення віртуального відпочинку, ніж спілкування й активне дозвілля в умовах закладів освіти. Саме тому виховна робота є однією із важливих частин освітнього процесу у закладі загальної середньої освіти.

Вивчення різних аспектів проєктування виховної роботи, зокрема проблеми планування діяльності класних керівників були розглянуті у працях таких вчених: О. Войтович [1], Л. Забродська [3], І. Єрмаков [2], О. Онопрієнко [3], С. Прищепа [4], Л. Хоружа [3], А. Цимбалару [3] та ін.